

формулювань, ухвалених офіційною історіографією. Але в них немає, на наш погляд, прагнення спростування загальноприйнятих версій минулого, розвінчування одних і прославлення інших, повалення старих і ствердження нових ідеалів, героїв і подвигів. На нашу думку, іноді сприйняття звичайної людини, її ціннісні орієнтації, думки й переживання є іншими, відмінними від офіційної версії про події 1947 року, з іншою системою координат і іншим ракурсом, під яким сприймається і згадується акція "Вісла".

Звичайно, спогади однієї людини не дають підстав для обґрунтованого узагальнення певних історичних подій або події, і кожна окремо розказана історія унікальна так само, як унікальне й неповторне життя кожної людини. Але враховуючи нерозривний зв'язок між індивідуальним досвідом і соціально-історичним контекстом, головна заслуга усної історії полягає у вивченні взаємообумовленої дистанції і зв'язку між ними, між офіційним і щоденним дискурсом, між значущою для оповідача його "правдою" і викладенням традиційною історіографією того, "як це було насправді".

Усні оповіді про переселення 1947 року є фрагментарними, динамічними, схематичними, створюють той ґрунт, на якому виникають поетичне сприймання і відтворення. За мотивами і образами вони складають одну цілість із фондом народної документальної прози і є вагомим скла-

довою загальноукраїнського фольклорного процесу ХХ століття з чітко виявленими історичними рисами.

1. Акція "ВІСЛА" 28 квітня – 28 липня 1947 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ethnos.lemky.com/2007/05/26/akcja_vsla_28_kvtnja_28_lipnja_1947_r.html. 2. Аркушин Г. Голоси з Підляшшя (Тексти). – Луцьк, 2007. 3. Гук Б. Пропамятна книга "1947". – Варшава, 1997. 4. Докля Т. Наша громада. (Минуле сіл: Ясянка, Крива і Баниця на Лемковині). – Нью-Йорк, 1969. 5. Записано від Капелюх Анни, 1929 р. н., народ. у с. Смерековець Горлицького повіту (запис від 15 липня 2011 року). 6. Записано від Криницької Марії, 1927 р. н., народ. у с. Нижня Мохначка Новосондецького повіту (запис від 9 липня 2011 року). 7. Зарічний Я. З-над Солокої до Балтики // Український альманах. – Варшава, 2006. 8. Красовський І., Тавпаш А. Лемківщина у верхів'ї ріки Вислоки. – Львів, 2004. 9. Мончак Л., Полин'як І., Юськів Н. Лабова. Лемківське село нашої пам'яті. – Івано-Франківськ, 2006. 10. Сокіл В. Одзвонив голодомор // Українці про голод 1932–1933. Фольклорні записи Василя Сокола. – Львів, 2003. 11. Щербак І., Яремкевич Л. Переселення українців з Надсяння в 1944–1947 роках у спогадах самих переселенців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etno.uaweb.org/lib/nadsiannia44.html>. 12. Barna A. Z pamiętnika wysiedleńca. Wspomnienia. – Legnica, 2004. 13. Dmtryk P. Wtedy wziął pistolet i powiedział... to co, pójdiesz do bandy? // Podlaski kwartalnik kulturalny. – 2011. – № 1. 14. Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki lemków. Pod red. W. Sitka. – Wrocław. – 1996. 15. Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Brzozy i okolic / pod red. M. Szyszko-Grabana, A. Szyszko, A. Rydzanicz, ks. A. Grabana. – Strzelce Krajeńskie, 2004. – Т. 2. 16. Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Ługów i okolic / pod red. M. Szyszko-Grabana, A. Szyszko, ks. A. Grabana. – Strzelce Krajeńskie, 2004. – Т. 1.

Надійшла до редколегії 13.03.12

А. Шиманський, мол. наук. співроб. Меморіального музею тоталітарних режимів "Територія терору"

УСНОІСТОРИЧНІ ПРОЕКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ "ТЕРИТОРІЯ ТЕРОРУ"

Розглядаються особливості реалізації усноісторичних проектів у діяльності Меморіального музею "Територія терору" та залучення отриманих матеріалів в науковий обіг та для створення експозиції.

The peculiarities of the implementation of oral history projects of the Memorial museum "Territory of Terror" and using gathered materials for scientific exchanges and creating exhibition are taken into consideration.

Протягом останніх десятиліть ми стали свідками все більшого застосування мікроісторичних підходів у музейній справі. У музеях різного спрямування для ілюстрації життя "маленької людини", її світобачення відводяться окремі експозиційні площі. Чи не найкраще для цього підходить усна історія, яка за словами П. Томпсона має "повернути людям, які робили й переживали історію, центральне місце в ній, даючи їм можливість заговорити на повний голос" [6, с. 15]. Усна історія стала проникати в музеї довівши свою цінність як наукового, організаційного інструменту, що входить до складу експозиції, а також документу вартості зберігання в колекції архіву [7].

Особливо цікавим такий метод є при створенні музеїв тоталітаризмів у Центрально-Східній Європі, оскільки це дає змогу відвідувачам побачити режим з середини, очима гвинтиків системи – звичайних робітників, селян, вояків, бюрократів, репресованих – людей, які чинили активний опір, тих хто зберігав нейтралітет або обирав пасивний спротив та прихильників існуючого ладу. Насправді межі між перерахованими категоріями дуже сильно затирились, оскільки привілейовані члени тоталітарного суспільства могли ставати в силу своїх моральних переконань непримиренними дисидентами, а жертви очевидно внаслідок "стокгольмського синдрому", не рідко перетворювались на його затятих прихильників. Вивчення різних спільнот на особистісному рівні, розуміння мотивів їх вчинків, страхів, релігійності та інших факторів дає більшу кількість зрізів для розуміння природи тоталітаризму і можливості для його комплексного дослідження та представлення у музейних експозиціях.

Історія України ХХ ст. багата на події, що неодноразово змінювали суспільно-політичні та соціально-

економічні умови життя людей. Однак повсякденний, часто травматичний досвід людей, що пережили їх, вивчено надто мало. Саме тому метод усної історії набуває особливої актуальності сьогодні, коли кількість живих свідків та учасників тих історичних подій щодня зменшується. В останні роки в українських історичних науках почалася зміна наукової парадигми, що полягає в переході від макроісторичних досліджень до антропологічно спрямованих [2, с. 20]. Не стала винятком у поступі цих змін й музеологія.

Вже на початку роботи Меморіального музею "Територія терору" у 2009 році був започаткований проект із збору свідчень очевидців функціонування нацистського та комуністичного тоталітаризмів у Львові, який отримав назву "Жива історія". На початку проекту першочергова увага відводилась запису інтерв'ю з людьми, які найбільше постраждали від тоталітарних режимів – політичними в'язнями, депортованими, оstarбайтерами. Пізніше коло людей розширилось і працівники та волонтери музею почали записувати свідчення "цивільних", які не знали прямих переслідувань, проте також є свідками діяльності репресивних машин нацистського та комуністичного режимів. Наразі збір свідчень триває, охоплюючи все ширше коло людей з різних професійних, соціальних, політичних, національних, вікових, релігійних груп населення. Поступово розширюється також географія проекту, який вже охопив, окрім Львова та Львівської області, також сусідні регіони та країни.

На початкових етапах проекту "Жива історія" здійснювався запис переважно напівструктурованих біографічних інтерв'ю з акцентом на моментах зіткнень індивіда та тоталітарного режиму, проте поступово в дослі-

дженнях "Живої історії" відбувається перехід до все більшого використання нарративного інтерв'ю.

Все важливішою стає технічна складова фіксування свідчень очевидців. Як констатує А. Томсон, нові цифрові технології переінакшують усталені шляхи запису, зберігання, каталогізації, інтерпретування, поширення та презентації усних історій [5, с.17]. Саме тому в проєкті "Жива історія" використовується професійне обладнання – запис інтерв'ю для відеоархіву музею здійснюється на телевізійну відеокамеру, а в окремих випадках (проєкт "Документалістика") на цифрову кінокамеру професійними операторами. Надалі відеоматеріали оцифровуються та зберігаються у кількох копіях на різних носіях: касети, жорсткі диски та архівні DVD-диски.

Окрім відеозаписів інтерв'ю у великій кількості також накопичуються додаткові матеріали: скановані фото, документи, листи, щоденники, малюнки та ін. Ці матеріали становлять важливу частину проєкту, оскільки методології усної історії та візуального аналізу, котрі нині набувають все більшого поширення, взаємодоповнюють одна одну в дослідницькій стратегії соціології, історії, антропології та інших дисциплінах [3, с.82].

Деякі свідки передають на зберігання музею матеріальні експонати: вишивки, листівки ручної роботи створені в ГУЛАГу, фото, елементи одягу, нашивки з тюремними номерами та інші речі пов'язані з функціонуванням репресивних структур. У таких випадках зазвичай здійснюються додаткові записи інтерв'ю для уточнення історії переданих у музей речей. Планується, що при створенні експозиції музею буде використаний прийом поєднання представлення експонату та його історії (за допомогою відтворення фрагментів відеоінтерв'ю на розташованому поряд екрані).

Важливе місце у діяльності Меморіального музею тоталітарних режимів "Територія Терору" займає присутність у мережі Інтернет. Значну кількість контенту на сайті www.territoryterror.org.ua та на супутніх сторінках у соцмережах і каналі музею на Ютубі становлять матеріали отримані в процесі діяльності проєкту "Жива історія". Зокрема, до уваги відвідувачів сайту представлені фрагменти інтерв'ю на різноманітні тематики, біографії окремих свідків, репрезентативні фото [4].

Музей також активно співпрацює з профільними установами, дослідницькими центрами та громадськими організаціями відповідного спрямування як в Україні, так і за кордоном. Одним з головних партнерів "Території Терору" є ГО "Західно-Український Центр Історичних Досліджень", який активно долучається до реалізації багатьох проєктів музею в тому числі і "Живої історії".

У 2010-2011 роках в міжнародному проєкті "Невідомі герої", започаткованому Інститутом народної пам'яті та Об'єднанням політичних в'язнів Словаччини Меморіальний музей "Територія Терору" виступив як партнер в Україні. Мета проєкту – залучення учнів та студентів до вивчення історії, виховання поваги до спільної європейської спадщини, вшанування героїв (жертв тоталітарних режимів) та відзначення їх внеску у духовне становлення європейської спільноти. В рамках проєкту було проведено навчання та надана відповідна технічна допомога ряду волонтерів з України для створення самостійних досліджень та участі у підсумковій конференції у Братиславі [4].

Ще одним міжнародним проєктом до якого долучився музей є "Пам'ять Нації". Його метою є створення колекції спогадів свідків тоталітарних режимів на міжнародному інтернет-порталі "Пам'ять Нації". Проєкт започаткований чеськими організаціями, зокрема: товариством "Пост Беллум", Чеським радіо, Інститутом дослідження тоталітарних режимів. Проєкт дає можливість проводити історичні дослідження з усної історії разом з іншими європейськими організаціями [4].

Оскільки музей у першу чергу є публічною установою культури, то в ході діяльності проєкту "Жива історія" природно виникло питання про доступність накопичених матеріалів не лише для професійних істориків, а й для широкого загалу. Адже саме усна історія, за твердженням Г. Грінченко, постає тим крихким містком, який поєднує фізичну реальність того, що відбулося, з нашими сьогоденніми емоціями, тут концентрується той значущий для людини досвід минулого, який заново переживається у теперішньому, передаючи й інтерв'юваному, й інтерв'юєру почуття, з одного боку, єдності минулого і теперішнього, з іншого – їхніх відмінностей, і саме активний спогад усного інтерв'ю є засобом усвідомлення цієї єдності й відмінності [1].

Оптимальним варіантом для донесення до сучасного суспільства життєвого досвіду минулих поколінь стало рішення створити серію історичних документальних фільмів та використати в них фрагменти з свідчень очевидців подій, про які розповідається у цих стрічках. Наразі проєкт "Документалістика", який реалізовується спільно з громадською організацією "Західно-Український Центр Історичних Досліджень" та кіностудією "Invert Pictures" представлений двома фільмами: "Золотий вересень. Хроніка Галичини 1939-1941" та "Срібна Земля. Хроніка Карпатської України 1919-1939". У першому фільмі представлені свідчення 10 свідків, а у другому 17. Поєднання фрагментів інтерв'ю, ігрових сцен, архівних кінохронік, фотографій, газет та дикторської оповіді дозволило створити динамічні сюжети та охопити ширшу глядацьку аудиторію.

Планується, що проєкт "Жива історія" діятиме при музеї ще кілька десятиріч років, поступово переходячи від дослідження свідчень безпосередніх свідків діяльності тоталітарних режимів до питань історичної пам'яті пост-тоталітарного суспільства, а зібрані матеріали стануть цінним джерелом для дослідників даної проблематики. Також очікується продовження роботи музею у в напрямку налагодження співпраці з профільними українськими і міжнародними інституціями та дослідниками. Триває робота над третім фільмом проєкту "Документалістика".

Отже за три роки діяльності Меморіальний музей тоталітарних режимів "Територія терору" в рамках проєкту "Жива історія" досягнув певних успіхів у накопиченні та опрацюванні усноісторичних джерел, долучився до ряду міжнародних дослідницьких проєктів та започаткував створення серії історичних документальних фільмів з використанням інтерв'ю очевидців. Мультимедійний архів музею становить значну цінність для проведення майбутніх досліджень на тематику людини і тоталітаризму. Важливим моментом є також широке застосування фіксації інтерв'ю на відео, оскільки це дає можливість краще сприймати невербальні сигнали свідків. Діяльність музею носить міждисциплінарний характер і це робить його цікавим експериментальним майданчиком для тестування нових ідей.

1. Грінченко Г. Усна історія – теорія, метод, джерело // http://keui.univer.kharkov.ua/oral_history/grinchenko_publ_1.html 2. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади/Україна Модерна. – 2007. – № 11. – С. 7-21. 3. Малес Л. Образний ряд усної історії. Феномен фотографії// Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – Випуск 11-12. Усна історія в соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень / За ред. В. Кравченка, Г. Грінченко. – Харків, 2008. – С. 77-82. 4. Матеріали сайту <http://www.territoryterror.org.ua/> 5. Томсон А. Чотири зміни парадигм в усній історії // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – Випуск 11-12. Усна історія в соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень / За ред. В. Кравченка, Г. Грінченко. – Харків, 2008. – С. 7-24. 6. Томпсон П. Голос пришлого. Устная история / Пер. с англ. М. Коробочкин. – М., 2003. 7. Chev R. Collected Stories: The Rise of Oral History in Museum Exhibitions//http://www.aam-us.org/pubs/mn/MN_ND02_CollectedStories.cfm